

Іван Бредун

ІДЕНТИЧНІСТЬ І ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Україна зараз стоїть перед важливим цивілізаційним вибором: західний шлях розвитку, який у наш час часто називають євроатлантичним, або євразійський. Євразійським можна назвати вибір Росії, яка значною мірою протиставляє себе Європі. Це пов'язано з питаннями української та європейської ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, цивілізаційний вибір, Євразія, євроатлантичний вибір, євразійський вибір.

Ivan Bredun. Identity and civilizational choice of Ukraine

Now Ukraine faces the important civilization choice: the Western way of development which is usually named Euroatlantic nowadays, or the Eurasian way. The choice of Russia that opposes itself to Europe to a great extent, can be named Eurasian. This is connected with problems of Ukrainian and European identity.

Key words: identity, civilization choice, Eurasia, Euroatlantic choice, Eurasian choice.

Иван Бредун. Идентичность и цивилизационный выбор Украины

Украина сейчас стоит перед важнейшим цивилизационным выбором: западный путь развития, который в наше время часто называют евроатлантическим, или евразийский. Евразийским можно назвать выбор России, которая в значительной степени противопоставляет себя Европе.

Ключевые слова: идентичность, цивилизационный выбор, Евразия, евроатлантический выбор, евразийский выбор.

Актуальність цієї роботи першочергово зумовлена складністю і суперечливістю соціокультурного життя сучасної України. Відновлення незалежності і необхідність розбудови суспільних і державних інститутів, процеси національно-культурної ідентифікації та глобалізаційні потреби – все це зумовлює зростання інтересу до філософсько-культурологічного підґрунтя національно-цивілізаційної ідентифікації. У таких умовах філософсько-культурологічні рефлексії щодо ситуації і перспектив цивілізаційного вибору постають актуальними і навіть життєво необхідними для України.

Сучасне вирішення проблеми культурної ідентичності української нації повинно не тільки теоретично, але й практично допомогти тим змінам, які відбуваються в Україні, задля реанімації творчого потенціалу особистості, розбудови цивілізованого громадянського суспільства, яке б відповідало сучасним вимогам.

Предметом дослідження цієї статті є філософсько-антропологічні обґрунтування цивілізаційного вибору та цивілізаційної ідентифікації сучасної України.

Метою і завданнями дослідження є визначення евристичного потенціалу філософсько-антропологічних обґрунтувань перспектив цивілізаційного вибору. Філософсько-антропологічні визначення шляхів можливого цивілізаційного вибору сучасної України передбачають необхідність осмислення їх історико-культурного підґрунтя, а також сприяють процесам соціокультурної ідентифікації української держави та нації.

Питання, пов'язані з існуванням окремої євразійської цивілізації, розглядалися дуже багатьма дослідниками. Крім послідовників концепції євразійства початку двадцятого століття, твори яких вже можуть у наш час вважатись своєрідною класикою, можна згадати, наприклад, "Феномен націй" В. Х. Болотокова і А. М. Кумикова [2]. Однак в усіх випадках існування євразійської цивілізації ніяк не співвідноситься з цивілізаційним вибором сучасної України.

Для сучасної України в наш час гостро стоїть питання про цивілізаційний вибір. Одночасно це пов'язано з питаннями української та європейської ідентичності.

Перед українською державою постають три основні можливості подальшого цивілізаційного вибору. Перший з них можна позначити як вибір західний. У наш час його часто називають євроатлантичним вибором. Мова йде про зближення в тих чи інших формах з країнами європейської цивілізації, послідовне входження до європейського культурного простору. Другий можна позначити як вибір євразійський. Цим шляхом розвивається Росія, яка значною мірою протиставляє себе Європі. Третій шлях можливий лише теоретично – ні Європа, ні Євразія.

Для того щоб Україна незабаром могла свідомо визначитися з майбутнім цивілізаційним вибором, потрібні ґрунтовні дослідження вказаних цивілізацій і неупереджене порівняння з ними української культури.

Потрібно підкреслити, що в роки радянської влади офіційною ідеологією розвитку російської держави, як і всього Радянського Союзу,

вважався західний вибір, який був запропонований свого часу царем Петром I.

Однак аналіз особливостей історико-культурної еволюції російської цивілізації минулих століть достатньо переконливо свідчить про те, що цей шлях європеїзації ніколи не був прийнятий всією Росією, і тому Росія ніколи так і не стала справжньою Європою, а у росіян майже відсутня європейська ідентичність.

У наш час Росія також стоїть перед вибором: або йти своїм особливим власним шляхом, або йти тим шляхом, що був запропонований Петром I та іншими “західниками”. Судячи з наявної інформації, можна дійти висновку, що більше існує можливостей, щоб Росія продовжувала йти своїм власним шляхом.

Для того щоб з'ясувати, що саме в Росії розуміють, що таке власний, неєвропейський шлях розвитку, потрібно звернутись до неупередженого аналізу минулого російської цивілізації до Петра I.

Крім того, потрібно звернутись до тих концепцій, автори яких вважали це минуле найбільш нормальним станом російської цивілізації, тобто до слов'янофільських і євразійських концепцій. Для цього потрібно зрозуміти внутрішню логіку цих концепцій.

Євразійська проблема займає особливе місце серед найбільш відомих проблем культурології та філософії культури. Однак про дослідженість європейської культури на сьогодні можна говорити тільки в певних межах.

Це стосується, зокрема, питання про співвідношення євразійської та європейської цивілізацій. Крім того, питання про співвідношення євразійської та європейської цивілізацій фактично належить до найменш досліджених. Щобільше, це питання завжди було надто ідеологізованим.

Очевидно, що це питання не належить до простих. Існування євразійської цивілізації довгий час з цілком зрозумілих ідеологічних міркувань не хотіли визнавати радянські дослідники.

Зрозуміло, що таке негативне ставлення поширювалося також на питання про суттєві відмінності євразійської цивілізації від цивілізації європейської.

Концепція євразійства як окремої цивілізації в тому значенні, як термін “Євразія” використовується в наш час, зокрема цей термін використовується також і в різних галузях суспільствознавства, має порівняно недавню історію. Ця концепція в буквальному її значенні виникла в Російській імперії тільки в другій половині XIX та на початку XX століття.

Однак, незважаючи на достатньо пізнє виникнення поняття євразійства, ця концепція загалом мала в Росії XIX століття своїх безпосередніх попередників. Зокрема, попередниками цієї концепції можна вважати деяких з відомих російських слов'янофілів, вчення яких сформувалося в основному ще на початку XIX століття. В будь-якому випадку, міркування деяких з російських слов'янофілів багато в чому нагадували пізніші міркування прихильників євразійства.

Саме російські слов'янофіли XIX століття можуть вважатись першими, які звернули увагу на основні та визначальні особливості російського менталітету.

І хоч потім неодноразово існування цих рис національного характеру у росіян опоненти російських слов'янофілів намагалися заперечувати із зовсім різних, іноді навіть прямо протилежних, позицій, оскільки це надто відрізняло росіян від справжніх європейців, потрібно все ж таки визнати, що історія загалом підтверджує справедливність міркувань російських слов'янофілів про існування деяких корінних відмінностей Росії від Європи.

Особливо в контексті цього наукового дослідження потрібно згадати про міркування відомого російського історика-слов'янофіла XIX століття Миколи Данилевського, якого у країнах, які виникли на території колишнього Радянського Союзу, іноді називають попередником Освальда Шпенглера.

Однак Микола Данилевський був одним із тих, хто в умовах XIX століття по-справжньому протиставляли Росію Європі. Саме в цьому, а не в теоретичній побудові концепції локальних цивілізацій, як стверджує частина наших сучасників, і полягав основний зміст його відомої книги.

Отже основною науковою заслугою Миколи Данилевського було не створення концепції локальних цивілізацій (яка, потрібно визнати, була створена пізніше і все-таки не Данилевським у Росії, а Освальдом Шпенглером у Німеччині), а справжнє протиставлення цивілізацій – російської, з одного боку, і європейської, з іншого боку.

Протиставляючи Росію Європі, Микола Данилевський стверджував, що Росія не може вважатись складовою частиною Європи ні за походженням, ні за усиновленням (тобто за цивілізаційними ознаками) [4, с. 397].

Микола Данилевський настільки протиставляв Росію і усіх слов'ян (а він був переконаний, що всі слов'яни обов'язково повинні стати частиною Російської імперії, тобто розглядав їх як те, що пізніше і отримало назву "Євразія") Європі, що стверджував, що нібито для

будь-якого слов'янина ідея слов'янства повинна бути вище науки, вище свободи і вище будь-якого земного блага [4, с. 127], хоч в інших випадках він і заявляв, що російський народ схильний до свободи нібито більше від усіх інших народів [4, с. 486-493]. Такі слова Миколи Данилевського щодо свободи для слов'ян можна, зрозуміло, вважати крайнощами, однак вони досить ясно показують загальну тенденцію його міркувань.

Навіть відомий представник “західників” серед російських інтелектуалів XIX століття, а саме Вісаріон Белінський, змушений був визнавати, що у Росії була історія, зовсім не схожа на історію ніякої європейської країни [1, с. 543], хоч він не сприймав вчення слов'янофілів [1, с. 548].

Прихильники євразійства пішли у своїх міркуваннях далі більшості російських слов'янофілів XIX століття. Найчастіше вони взагалі пропонували розглядати Росію, а також усі ті землі, які їй коли-небудь вдавалось приєднати до себе хоча б тимчасово, як окремий континент, що не повинен вважатись ні частиною Європи, ні частиною Азії.

Так, Григорій Вернадський, наприклад, який був одним із найвідоміших ідеологів євразійства на початку XX століття, стверджував, що не існує природних кордонів Європи та Азії [3, с. 23]. Тому, на його думку, не існує двох Росій [3, с. 23]. Крім того, Григорій Вернадський був переконаний у тому, що існувати двох Росій не може [3, с. 23]. Отже, він стверджував, що існує тільки одна Росія – Євразія [3, с. 23].

Таке переконання Григорія Вернадського прийняло форму досить категоричного твердження, що Євразія нібито не є сукупністю Європи і Азії, а є “Середнім материком”, який відділений і від Європи, і від Азії [3, с. 23].

Григорій Вернадський, хай навіть із деякими застереженнями, проте вважав, що в Євразії могла існувати тільки міцна державність [3, с. 34]. З цієї причини він доходить висновку, що стійкою формою євразійської держави і влади може бути тільки військова імперія [3, с. 34].

Григорій Вернадський проголосив однією з основних ознак євразійської цивілізації наявність єдиного і цілісного світоспоглядання [3, с. 34]. Таким світоспогляданням, на його думку, було проникнуто монгольське суспільство (в XIII столітті в часи Чингісхана) і московське суспільство в XIV – XVII століттях [3, с. 34-35].

Отже, у багатьох своїх вимірах євразійська цивілізація завжди ближче стояла до цивілізацій Сходу, а не до цивілізації Європи, на що дослідники – як російські, так і західні – євразійської цивілізації

звернули увагу вже досить давно. Особливо це стосується епохи до реформ Петра I.

Якщо враховувати суттєву близькість євразійської цивілізації до цивілізацій Сходу, стає зрозумілим, що навіть постановка питання щодо сутності євразійської цивілізації та її відмінності від цивілізації європейської значною мірою протистоїть європоцентризму як особливій культурологічній концепції.

Однак питання цивілізаційного вибору ускладнюється сучасними процесами глобалізації, які можуть призвести до поглинання окремих національних культур єдиною загальнолюдською цивілізацією. Відбувається процес неминучого нівелювання будь-яких відмінностей між представниками різних цивілізацій, а також усього того, що відрізняє одну цивілізацію від інших. Ця проблема, якщо не вирішувати її зараз, з часом може тільки ускладнюватись.

Перед українською державою постають три основні можливості цивілізаційного вибору і подальшого існування. Перший із них можна позначити як вибір західний. У наш час його прийнято називати євроатлантичним вибором. Мова йде про зближення в тих чи інших формах з країнами європейської цивілізації. Другий можна позначити як вибір євразійський. Цим шляхом розвивається Росія, яка значною мірою протиставляє себе Європі. Третій шлях можливий лише теоретично – ні Європа, ні Євразія. Питання ускладнюється також сучасними процесами глобалізації, які можуть призвести до поглинання окремих національних культур єдиною загальнолюдською цивілізацією.

Україна мала декілька століть спільної історії з Росією. І як би суб'єктивно не ставились до цього періоду спільної історії, науковці повинні провести неупереджений і об'єктивний аналіз усього спільного і відмінного в українській і російській цивілізації.

Проблемним залишається питання про те, якою мірою Україна може вважатись частиною євразійської цивілізації або навпаки, якою мірою вона не належить до цієї цивілізації, а навпаки, є і була одним з варіантів цивілізації європейської. Від вирішення цього досить складного питання багато в чому залежить цивілізаційний вибір сучасної України, а отже все її майбутнє. Велике значення має також те, якою мірою українці ідентифікують себе з Європою і чи будуть вони ідентифікувати себе з Європою в майбутньому.

Філософсько-антропологічні визначення шляхів можливого цивілізаційного вибору сучасної України передбачають необхідність осмислення їх історико-культурного підґрунтя, а також сприяють процесам соціокультурної ідентичності української держави та нації.

Література:

1. Белинский В. Г. Взгляд на русскую литературу 1846 года // Белинский В. Г. Избранные сочинения. – Москва: ОГИЗ, 1947. – С. 542-566.
2. Болотоков В. Х., Кумыков А. М. Феномен наций и национально-психологические проблемы в социологии русского зарубежья. – Москва: Логос, 1998.
3. Вернадский Г. В. Начертание русской истории. – Санкт-Петербург: Лань, 2000.
4. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. – Москва: Книга, 1991.

Рецензент: доктор філософських наук, професор кафедри теорії культури і філософської науки Харківського національного університету ім. В. Каразіна **Я. М. Білик**